

Antoni Montserrat i Moliner

L'associacionisme de les comunitats catalanes de l'exterior: identitats múltiples en un món global

Vicepresident del Centre Català de Luxemburg i secretari general adjunt de la FIEC (Federació Internacional d'Entitats Catalanes).

Segons les dades del Padrón de Españoles Residentes en el Extranjero (PERE) tancades a dia 1 de gener del 2012, tal com informa regularment la Federació Internacional d'Entitats Catalanes (FIEC), un total de 186.208 catalans estan inscrits als consolats espanyols d'arreu del món (la xifra d'espanyols inscrits s'eleva a 1.816.835). Aquesta xifra no inclou ni els nascuts a Catalunya residents a les altres comunitats autònomes de l'estat espanyol (que segons el mateix Instituto Nacional de Estadística espanyol eren 401.865 l'1 de gener del 2011), ni les persones que han adoptat la nacionalitat del país d'acollida (de les quals no es difonen dades oficials). Les dades del PERE indiquen un fort augment dels inscrits catalans als consolats espanyols (de 144.002 el 2008, a 156.400 el 2009, 170.909 el 2010 i 186.208 el 2011). Un augment de 15.299 persones en un any (el +8,21 %), entre 2010 i 2011, que no es pot explicar únicament per millores tècni-

**La integració
en el país
d'acollida ha
de ser sempre
l'objectiu
principal de
tota entitat
catalana a
l'exterior.**

ques de la inscripció o per les adquisicions de nacionalitat espanyola, que confirmen les estimacions de la FIEC respecte de l'augment constant i persistent de l'emigració catalana cap a l'estranger des del començament de la crisi econòmica actual.

Aquestes dades de l'INE s'elaboren sobre la base dels registres consulars i inclouen la població inscrita per a votar —els que formen part del CERA (Censo Electoral de Residentes Ausentes)— i els menors d'edat. A aquests 186.208 catalans enregistrats oficialment cal afegir també els que no estan inscrits als consolats, que representen segons dades disponibles per a alguns països europeus una mitjana del 15 % sobre els inscrits. Aquesta dada elevaria el total estimat a unes 210.000 persones. No hi ha xifres precises per a estimar les persones que han adoptat la nacionalitat del seu país d'acollida ni tampoc quantes persones formen les segones i terceres generacions que tenen la nacionalitat del país de residència i que són, en molts països, les que conserven vives i actives moltes de les entitats catalanes de l'exterior.

Si, a més a més, es tenen també en compte els catalans residents en altres comunitats autònomes de l'estat espanyol que mantenen un vincle amb la comunitat d'origen —per als quals una estimació només pot ser aproximada partint, això sí, de la dada oficial de l'INE de 401.865 nascuts a Catalunya i residents a la resta d'Espanya—, tot això elevaria la xifra estimada i aproximada de catalans residents a l'exterior a un mínim d'un es 630.000 persones: 230.000 a l'exterior i 400.000 a la resta de l'estat.

L'objectiu d'aquest article no és analitzar les tendències migratòries de la societat catalana en el moment actual ni quines poden ser les projeccions de població resident a l'exterior en els propers anys, que segons l'INE indiquen una pèrdua de població a Catalunya de 51.000 persones el 2015 i de 31.000 el 2021. És evident, però, que saber que parlem d'un problema de dimensions significatives i de magnitud creixent resulta imprescindible a l'hora de voler analitzar com aquestes comunitats catalanes de l'exterior adopten actituds diferents enfront de la integració en el nou país que aquests catalans

han escollit per a viure i com preserven, de manera diversa, el lligam amb el país d'origen.

La integració en el país d'acollida ha de ser sempre l'objectiu principal de tota entitat catalana a l'exterior. De la mateixa manera que, a Catalunya, es treballa a fi que tots aquells arribats en èpoques passades des de les altres comunitats de l'estat espanyol i avui des d'arreu del món s'integrin a Catalunya amb el ple respecte a les seves arrels d'origen, és evident que el nostre camí ha de ser similar. No creiem que tingui gaire sentit voler fer de les entitats catalanes de l'exterior 'illots identitaris' allunyats de la realitat del respectiu país d'acollida.

La integració en un nou país té molts camins i moltes dreceres. És, primer de tot, un procés personal, que cadascú afronta a la seva manera, i és, inevitablement, un procés en el qual noves referències culturals i lingüístiques es van afegint al bagatge personal. Catalunya, Europa o Amèrica i tots i cadascun dels països i cultures d'acollida són realitats en les quals cada individu pot acabar tenint identitats múltiples i no una identitat única i exclusiva. És la realitat del nostre món globalitzat i hem volgut, sempre, tenir-la molt en compte des de la majoria de les comunitats catalanes de l'exterior, atès que entenem que moltes vegades el millor camí per a rebre la cultura d'un nou país és proposar la nostra cultura d'origen als altres com un element enriquidor per al nostre nou país.

Per a molts dels catalans arribats a un nou país, l'emigració és percebuda com una etapa transitòria en el recorregut vital. N'hi ha pocs que considerin que aquesta constitueix una opció definitiva i el retorn apareix, en les preocupacions de l'emigració catalana, com un objectiu que, amb el temps, s'assolirà d'una o altra manera. No hi ha en això un comportament massa diferent al d'altres comunitats emigrades de qualsevol altre punt del món. La realitat acostuma, però, a ser molt més tossuda que les expectatives personals. L'emigració no és sempre una història d'èxit i l'índex de fracàs, especialment en els primer mesos o anys, és elevat (segons les dades de retorn que proporciona el mateix INE) i pot assolir un 10/15 % dels que han intentat l'aventura. A posteriori la

**La integració
en un nou
país té molts
camins
i moltes
dreceres.**

**L'emigració no
és sempre una
història d'èxit.**

consolidació de la vida en el nou país acostuma a ser alta i es pot considerar que un percentatge del 70/75 % dels que inicien l'experiència migratòria no retornen ni retornaran cap a Catalunya més que cap al final de la vida laboral i no sempre de manera definitiva. Res no permet de suposar que l'emigració derivada de l'actual crisi tindrà un comportament diferent i, en conseqüència, algunes manifestacions sobre l'enriquiment tècnic, professional o aventurer que l'actual migració suposarà per a Catalunya quan tots els emigrants actuals i passats retornin, no deixa de ser una especulació ben intencionada o una manera d'intentar dissimular el fracàs social que tot moviment migratori dels seus ciutadans suposa per a qualsevol país.

Hi ha tres aspectes a considerar en la manera com les comunitats catalanes de l'exterior afronten l'experiència migratòria. Tot seguit els exposem.

1. Es considera que les comunitats catalanes de l'exterior són o poden ser multiplicadors de la projecció exterior de Catalunya i la política exterior catalana les ha de potenciar i ajudar

Parlar de projecció exterior de Catalunya en temps dits 'normals' era, i ha estat sempre, complicat. Atribuir recursos recaptats a partir dels impostos dels catalans residents a Catalunya a delegacions, oficines de promoció, lectorats universitaris, comunitats catalanes de l'exterior o ong per al desenvolupament situades, a vegades, a milers de quilòmetres de Catalunya apareixia com una opció discutible quan qualsevol podia afirmar que al territori de Catalunya hi havia, inclús durant els moments més daurats del recent boom econòmic, necessitats socials o de qualsevol tipus que no estaven satisfactòriament cobertes. Si aquest mateix debat el situem en el context econòmic del moment, amb una crisi tan brutal i incerta com l'actual, la discussió en termes d'opcions de despesa entre invertir en necessitats no cobertes al territori o anar a fer despesa lluny de Catalunya, resulta encara més difícil i controvertida.

La realitat és que avui no hi ha economies tancades i tots depenem de tots per a vendre o per a comprar, per a invertir de manera eficient a l'exterior o per a rebre inversions productives que ens ajudin a redreçar la nostra economia. Catalunya no és una regió del món que pugui ser considerada autosuficient en termes de capacitat financera per a crear una infraestructura econòmica que produeixi prou riquesa com per a atendre totes les seves necessitats socials. Ni tan sols en un escenari de plena sobirania econòmica i política podríem considerar-nos autosuficients. Sens dubte, sense el drenatge fiscal il·limitat que patim, la nostra situació podria ser molt millor, però segurament el mateix debat sobre la projecció exterior existiria.

Lapidàriament podríem dir que en temps de crisi la projecció exterior és més necessària que mai. En l'actual crisi una gran part de recursos són desviats cap a la recapitalització financera. La creació d'un ambient favorable perquè empreses i emprenedors autònoms generin llocs de feina per a acabar amb l'atur a Catalunya depèn, certament, de la capacitat creativa de la nostra societat —no ens en manca—, però també de l'existència d'un sistema financer solvent —ara amenaçat—, d'un marc de coneixement —que ara no tenim en absolut— que ha de venir proporcionat per un sistema educatiu a l'alçada de les necessitats del nou model productiu cap al qual ens hauríem d'orientar, d'unes infraestructures suficients —que l'Estat espanyol ens impedeix assolir— i d'un sistema de protecció social que no generi exclusió social, una qüestió que està lluny de les preocupacions del govern espanyol actual, molt controvertit a Catalunya.

Així, doncs, la necessitat d'atreure inversió estrangera cap a Catalunya i la necessitat de facilitar l'exportació dels nostres productes industrials o culturals no hauria de ser discutida per ningú. En un món extremament competitiu això dependrà de la creació del marc favorable que explicàvem abans, però també, i sobretot, de la capacitat de 'vendre' Catalunya com un territori atractiu i com un productor solvent i innovador. Confiar exclusivament en la capacitat generadora d'interès que té el Barça o en les virtuts de l'hora a què ens

La discussió en termes d'opcions de despesa entre invertir en necessitats no cobertes al territori o anar a fer despesa lluny de Catalunya, resulta encara més difícil i controvertida.

Cal acceptar que competim amb tothom i contra tothom en l'àmbit econòmic o universitari i que, en el pla polític, ningú no regala reconeixements nacionals.

llevem al matí, no és suficient. Cal un treball de base i directe amb governs, empreses, universitats i tota mena de centres de decisió d'arreu del món. Els anteriors governs de Catalunya tingueren una gran intel·ligència i capacitat d'anticipació a l'hora de crear una infraestructura exterior.

La creació de les delegacions exteriors del Govern, la creació de la xarxa d'ACC1Ó per al suport a la promoció comercial, l'extensió de la xarxa de lectorats universitaris, la creació de l'Institut Ramon Llull i el suport a les comunitats catalanes de l'exterior han estat instruments que ha costat anys de crear i consolidar, tant sota els governs de Jordi Pujol com durant els anys del Tripartit. Tot el que s'ha aconseguit resulta ara molt fàcil de desfer, però s'ha de ser conscient que després costarà molts anys de refer novament. Qui cregui que es pot estar mà sobre mà esperant inversors estrangers, compradors de les nostres exportacions o institucions internacionals o governs que acceptin i reconeixin que Catalunya té una personalitat nacional i pensi que «ja vindran ells» simplement no sap en quin món viu. Res d'això no arriba espontàniament. Cal un treball constant i coordinat per a obtenir resultats. Cal acceptar que competim amb tothom i contra tothom en l'àmbit econòmic o universitari i que, en el pla polític, ningú no regala reconeixements nacionals.

Cal una bona infraestructura per a la nostra projecció exterior, tant la pública, mitjançant els serveis mencionats abans, com la que es deriva de la societat civil catalana a l'exterior, tant de les comunitats catalanes de l'exterior organitzades com dels milers de catalans que treballen en empreses o institucions estratègiques. Cal dedicació i convicció. Cal consciència de país. Cal una bona preparació tècnica per a convèncer inversors, compradors o el món polític d'arreu. Evidentment l'estructura que ha de donar suport a aquest treball ha de ser racional, al menys costosa possible i ha de preservar la millor relació cost/eficàcia. Això vol dir justificar molt bé les decisions sobre bases objectives analitzades i dialogades. Tot el contrari del que s'ha fet quan s'han reduït els pressupostos de cooperació al desenvolupament (en un 55 %) o els de les comunitats catalanes de l'exterior (en un 44

% el 2011), i tot el contrari del que es farà amb el possible tancament de delegacions del Govern a l'exterior, fruit de la necessitat de suports parlamentaris i no de veritables anàlisis en termes de cost/eficàcia.

La tremenda hostilitat amb què la premsa espanyola i molts agents econòmics espanyols reben l'existència d'una política o una projecció exterior pròpies de Catalunya no ve només motivada per un anticatalanisme atàvic sinó també, i moltes vegades sobretot, per la necessitat de minimitzar o anul·lar un competidor en l'escena econòmica, científica o cultural internacional. Massa gent a Catalunya es mostra irresponsablement comprensiva amb els arguments espanyols contra la política exterior de Catalunya sense comprendre tot el que s'amaga, moltes vegades, en aquestes ofensives mediàtiques implacables.

En definitiva, el nostre futur depèn també de saber-nos projectar, de saber vendre les nostres capacitats econòmiques i intel·lectuals i també de saber preservar el capital humà que representen els nostres residents a l'exterior; de no tenir por d'afrontar el debat amb tots els qui no creuen que Catalunya necessita una política exterior pròpia. L'important és aprofitar bé el temps i els recursos que tenim i la projecció exterior n'és un dels més essencials. En aquest sentit, la convicció, la motivació i el coneixement del país de residència dels catalans residents a l'exterior constitueix un capital de màxima importància i utilitat que cal potenciar i ajudar. Aquesta motivació en favor dels interessos del país d'origen és molt fort en la majoria de catalans emigrats a l'exterior —probablement molt més fort que en d'altres comunitats— i constitueix un avantatge comparatiu d'alta utilitat i eficàcia.

2. Els catalans de l'exterior han creat entitats ben implantades als seus països de residència que cal potenciar i ajudar

Moltes altres coses han canviat en aquests darrers anys. La més important, sens dubte, és que la forta migració dels darrers anys ha fet canviar moltes entitats i moltes institucions

La Catalunya exterior no és, ni tornarà a ser mai, la Catalunya exterior de les grans entitats i casals de començaments del segle xx.

exterior. L'arribada a la Catalunya exterior de noves formes d'organització mitjançant les noves tecnologies han fet aparèixer una multitud de grups de catalans a l'exterior, sobretot mitjançant plataformes com els webs www.catalansalmon.cat o el gran nombre de grups de catalans arreu del món organitzats al voltant de Facebook o d'altres formes d'organització més flexibles que les d'èpoques anteriors.

La Catalunya exterior no és, ni tornarà a ser mai, la Catalunya exterior de les grans entitats i casals de començaments del segle xx. Cal, doncs, acceptar aquesta nova realitat i esforçar-se per federar i coordinar el que realment existeix i crear formes d'organització i acció basades en la informació de qualitat i en accions assumibles per tots, a l'alçada dels nous temps que vivim, i qüestionar, potser, les formes, immutables des de fa trenta anys, amb què el Govern de Catalunya es relaciona amb les comunitats catalanes de l'exterior.

El que cal no oblidar, sobretot en el cas de les comunitats catalanes de l'exterior més antigues i més ben implantades, és que les segones generacions ja no són estrictament catalanes. Admetent que, com dèiem abans, la identitat catalana a l'exterior es construeix amb referències múltiples, resulta poc adient parlar de «catalans residents a l'Argentina» (o on sigui) i probablement més encertat parlar d'argentincatalans o de catalanoargentins. No és una qüestió simplement semàntica, sinó molt més profunda. Implica l'acceptació que la identitat catalana a l'exterior és múltiple en la majoria dels casos i no admet ser tractada, a l'hora d'analitzar-la, referint-se als catalans de Buenos Aires o de Luxemburg, com qui es refereix als de Molins de Rei o de Sabadell. Implica també acceptar, des de les institucions catalanes, que aquestes comunitats coneixen molt millor el seu país de residència o la seva/es cultura/es d'adopció que qualsevol autoritat o funcionari català pugui arribar mai a entendre des d'un despatx a Barcelona. Sembla evident, però, que no s'ha aconseguit mai imposar com una forma de relació normal entre les institucions catalanes i les comunitats catalanes de l'exterior, que continuen estant basades en diverses formes de paternalisme, de control, d'intervencionisme i d'especial protecció i

subvenció als aspectes més folklòrics de les activitats d'aquestes comunitats i amb una hostilitat o indiferència persistent, des de les institucions, a tota mena de federació autònoma de les comunitats catalanes de l'exterior atès que sempre s'ha considerat, des de les institucions, que qui les ha de federar o organitzar (o protegir o 'cuidar') són les mateixes institucions catalanes.

3. Associar-se com a catalans a l'exterior és la millor manera d'integrar-se al país d'acollida?

Aquesta és una discussió eterna entre els que creuen que el fet de residir en un altre país implica adoptar de manera ràpida un estil de vida i de relacions que, segons ells, facilita una integració ràpida en el nou país d'acollida prescindint de tota forma d'organització pròpia com a catalans. En el mateix sentit s'invoça un suposat 'exemple català' que reclama dels catalans de l'exterior fer el que alguns esperen que facin les comunitats no catalanes residents a Catalunya: diluir les seves formes pròpies d'organització i integrar-se exclusivament en associacions catalanes. Quelcom que, d'altra banda, no passa ni passarà a Catalunya.

Aquest enfocament de la integració és fortament classista i ben adaptat a una imaginària diàspora catalana formada, de manera gairebé exclusiva, per alts directius d'empresa, investigadors, professionals d'alta qualificació o funcionaris d'organitzacions internacionals. Efectivament per a aquest tipus d'emigració que vol assolir aquesta alta eficàcia professional de manera ràpida potser aquesta integració ràpida i 'neutra' seria un camí a seguir. La realitat és, però, que l'emigració catalana ha estat, en els anys posteriors a la Guerra Civil Espanyola i un cop passat el període de l'exili —etapa que precisaria una anàlisi específica—, una emigració de caràcter popular o obrer, en particular en el període 1945-1970. Arriben després uns anys (1975-2000) en què aquesta emigració té, efectivament, unes característiques professionals molt més basades en la mobilitat científica, universitària o empresarial, però que una mica abans de la crisi actual, des de mitjan anys

Crear una forma d'associacionisme propi per part dels catalans de l'exterior constitueix, de manera natural, la millor manera d'afrontar col·lectivament les dificultats que tot procés d'integració comporta.

2000, recupera les característiques d'emigració transversal amb objectius clarament orientats a la recerca d'oportunitats laborals que ja no hi ha a Catalunya.

Voler classificar l'emigració catalana com a 'atípica', és a dir, sense compartir trets comuns amb l'emigració espanyola, portuguesa, italiana o francesa, i suposadament basada en l'exportació de la «identitat diferencial catalana» cap a la resta del món és, simplement, no saber de què es parla. L'emigració catalana és com totes les emigracions, va a la recerca d'una vida millor i d'unes oportunitats de caràcter professional que no ha trobat al seu país i necessita, doncs, els mateixos instruments d'organització que totes les emigracions de tot arreu del món: la creació d'associacions més formals o més informals per a bastir els mecanismes de solidaritat i ajuda mútua, uns espais de trobada i de continuïtat de la llengua en l'àmbit familiar.

Crear una forma d'associacionisme propi per part dels catalans de l'exterior constitueix, de manera natural, la millor manera d'afrontar col·lectivament les dificultats que tot procés d'integració comporta. Ben evidentment hi ha sempre riscos d'aïllament o de vida paral·lela respecte de la societat d'acollida, però una forta convicció en el caràcter integrador d'aquest associacionisme és sempre el millor mecanisme per a prevenir qualsevol risc identitari.

Les associacions són molt importants en el procés d'integració atès que hi ha sempre una relació amb la decisió, més o menys conscient, d'assentar-se en el nou destí, construir un espai i construir, expressar i mantenir una nova identitat col·lectiva. Encara que el paper de l'associacionisme en els processos d'integració continua essent controvertit, una de les preocupacions i reptes de tot grup immigrant se centra a aconseguir mantenir i fer compatibles la identitat primigènica amb les 'senyes d'identitat' de la societat en la qual es vol inserir. Segons molts estudis, en una primera etapa, quan els nousvinguts s'ubiquen en un escenari multiètnic, tracten de definir les seves fronteres identitàries enfront de les de la societat d'acollida i les altres cultures presents, incidint en els trets culturals propis per a reforçar la seva visibilitat. Quan

s'ha aconseguit això, es posa l'accent en la reinterpretació, redefinició i inclús la invenció de les tradicions pròpies, per a tractar, així, d'integrar-se a la nova societat utilitzant un ampli teixit associatiu que els pot facilitar influència i, en certs casos, serveis.

Conclusions

Res no diferencia els moviments migratoris catalans dels de la resta de països pel que fa a les seves aspiracions a una vida millor i integrada en les societats d'acollida, res no fa diferent l'associacionisme català a l'exterior del de la resta de comunitats assentades al mateix país en l'oferta de serveis culturals, educatius, d'orientació o d'assistència, especialment en els temps actuals. Els catalans de l'exterior han creat, al llarg dels anys, casals catalans o un altre tipus d'associacions en més d'un centenar de països d'arreu del món i han creat les seves pròpies federacions: la FECE (Federació d'Entitats Catalanes a l'Estranger) en els anys del franquisme, l'AIJOC per a l'associacionisme juvenil a l'exterior, la FEDACA per a l'associacionisme empresarial a l'exterior, i ara la FIEC (Federació Internacional d'Entitats Catalanes), que des del 1996 s'esforça per proporcionar a les comunitats catalanes de l'exterior anàlisis, informacions i reflexions per a l'acció a l'entorn dels problemes migratoris reals: demografia exterior, moviments migratoris, vot exterior, atenció social o valorització del patrimoni exterior.

La diferència més important quant al paper que l'associacionisme català a l'exterior pot tenir no és externa, sinó purament interna. Són les necessitats pròpies del moment que viu la societat catalana, l'absència o la presència reduïda d'estructures exteriors de promoció cultural o comercial i la necessitat d'una diplomàcia pública paral·lela les que donen a les comunitats catalanes de l'exterior una potencialitat específica en tenir aquest paper important en la internacionalització d'alguns aspectes del que passa a Catalunya, que segurament la societat catalana, per manca o feblesa d'uns altres instruments, necessita.

Són les necessitats pròpies del moment que viu la societat catalana les que donen a les comunitats catalanes de l'exterior una potencialitat específica.